

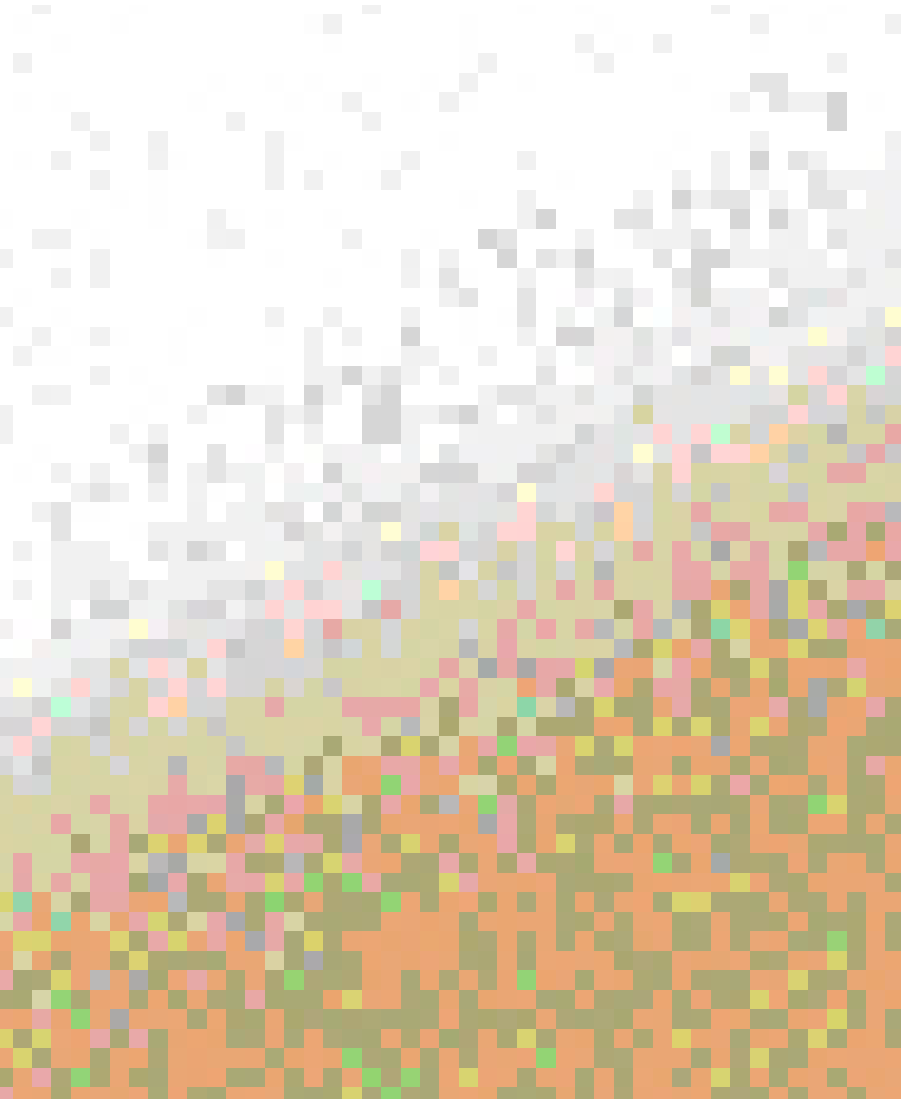
DEMOKRATIYA

məqalələri

1

*Giriş: Demokratiyanın
əsas prinsipləri*

Melvin J. Vrofski

DEMOKRATIYA

məqalələri

«...Xalqın olan, xalqın idarə etdiyi
və xalq üçün çalışan
bir hakimiyyət yer
üzündən silinməyəcək»

*Avraam Linkoln,
Gettisburg, 1863-cü il*

İcraçı redaktor: Corc Klak / **Redaktor:** Melvin Urofski
Baş redaktor: Pol Malamud / **Bədii tərtibatçı:** Tadeuş Miksinski

«İnam» Plüralizm Mərkəzində tərcümə olunub. www.inamefp.org
Tərcüməçi: Cahan Əliyeva / **Redaktor:** Vahid Qazi / **Korrektor:** Kəmalə Cəfərova

MÜƏLLİF HAQQINDA:

Seriyanın redaktoru Melvin Urofski Virciniya Universitetində ictimai siyasət və tarix professoru kimi çalışır. Urofski 40-dan artıq kitabın müəllifi və redaktorudur. Onun ən son əsəri 2001-ci ildə işıq üzü görmüş «The Warren Court» adlanır. Həmin ildə Urofski Pol Finkelmanla «A March of Liberty: A Constitutional History of the United States» kitabının həmmüəllifidir.

Birləşmiş Ştatların bir dövlət kimi qorunub saxlanması uğrunda başlanmış vətəndaş müharibəsinin ortalarında Gettisburq milli məzarlığında çıxışı zamanı prezident Linkoln bu odlu-alovlu nitqinin sonunda Amerika tarixində demokratiyanın bəlkə də ən mükəmməl tərifini verdi: «Xalqın olan, xalqın idarə etdiyi və xalq üçün çalışan bir hakimiyyət...» Bu sözlərlə Linkoln demokratik cəmiyyətə can atan bütün millətlər üçün yararlı ola biləcək demokratik dövlətin əsaslarını çox dəqiq təsvir etdi.

Demokratiya idarəçiliyin bütün formaları arasında bəlkə də ən mürəkkəbi və çətinidir. O, gərginlik və mübahisələrlə doludur və cəmiyyət üzvlərindən onun işləməsi üçün əzmlə çalışmağı tələb edir. Demokratiya effektivlik naminə deyil, məsuliyyət və cavabdehlik üçün düşünülüb; demokratik hakimiyyət diktatura kimi cəld hərəkət etməyə qadir olmaya, ancaq bir dəfə işə düşdükdən sonra xalqın dəstəyi kimi çox zəngin mənbədən qidalana bilər.

Demokratiya özünün Amerika variantında belə heç zaman kamil bir şey kimi düşünülə bilməz, o, daim inkişafdadır. Birləşmiş Ştatlarda dövlətin zahirı cizgiləri iki əsrdə çox cüzi şəkildə dəyişsə də, keçmişə nəzər salarkən nə qədər böyük dəyişikliklər baş verdiyini görürük. Amerikalıların çoxu buna inanır ki – və bu inanclarında tam haqlıdrlar – onların dövlətlərinin özəyini təşkil edən əsas prinsiplər öz mənsəyini 1787-ci ildə qəbul edilmiş Konstitusiyada ilk dəfə ifadə olunmuş ideyalardan götürmüşdür.

Bu məqalələrdə biz tarixi inkişaf yoluna qısa nəzər salmaqla bu prinsiplərin bəzilərinin nədən ibarət olduğunu, onların xüsusi olaraq Birləşmiş Ştatlarda, ümumən isə demokratik cəmiyyətdə hakimiyyətin işləkliyi baxımından nə üçün vacib olduğunu izah etməyə çalışacağıq. İstənilən demokratiya daim inkişafda olan bir sistem olduğu üçün biz bu məqalələrdə ABŞ-ın dövlətçilik sistemindeki çatışmazlıqlara və millətin bu çatışmazlıqların öhdəsindən necə gəlməyə çalışdığına da nəzər salacağıq.

Heç kim iddia edə bilməz ki, Birləşmiş Ştatlar üçün bu qədər uğurlu olduğuna görə bütün demokratik cəmiyyətlər də Amerika modelinə

əsaslanmalıdır. Hər bir xalq öz mədəniyyətinə və tarixinə əsaslanaraq ona uyğun dövlət formalaşdırmalıdır. Ancaq bu yazılarda elə fundamental prinsiplər üzə çıxarılır ki, onlar bu və ya başqa formada bütün demokratik quruluşlarda özünə yer tapmalıdır. Məsəl üçün, qanunların yaradılmasının konkret üsulları bir-birindən xeyli fərqli ola bilər, lakin qanunların yaradılması mexanizmi belə bir əsaslı prinsipə tabe olmalıdır ki, vətəndaşlar həmin prosesə cəlb olunsun və özlərini bu qanunların sahibi kimi hiss etsinlər.

Bəs bu əsas prinsiplər hansılardır? Biz Birləşmiş Ştatlarda demokratiyanın necə işləməsi və inkişaf etməsini anlamağa imkan yaradacağını güman etdiyimiz 11 belə prinsip müəyyən etmişik.

Konstitusiyaçılıq. Qanunların yaradılması mexanizmi konkret parametrlərə söykənməlidir, başqa sözlə, qanunların yaradılması və dəyişdirilməsi üçün qəbul olunmuş normalar olmalıdır və bəzi sahələrdə, konkret olaraq fərdlərin hüquqları sahəsində, çoxluğun hegemonluğuna və şıltaqlığına məhdudiyyətlər qoyulmalıdır. Konstitusiya qanundur, ancaq eyni zamanda qanundan da artıq bir şeydir. Konstitusiya üzvi idarəçilik sənədidir və hakimiyyətin müxtəlif qanadlarının səlahiyyətlərini, eləcə də bu səlahiyyətlərin həddlərini müəyyənləşdirir. Konstitusion idarəçiliyin əsas xarakterik cəhəti ondan ibarətdir ki, o, keçici çoxluğun arzu və istəyinə görə asanlıqla dəyişdirilə bilməz. Bu, idarəolunanın, yəni xalqın dəqiq və birmənalı razılığını tələb edir. Qəbul edildiyi vaxtdan, yəni 1787-ci ildən bəri ABŞ Konstitusiyasına cəmi 27 dəfə dəyişiklik edilib. ABŞ Konstitusiyasının baniləri ona dəyişikliklər edilməsi prosesini son dərəcə çətinləşdirdilər də, onu qeyri-mümkün hala da salma-yıblar. Bu dəyişikliklərin böyük əksəriyyəti irqi və cinsi ayrı-seçkiliyi rədd edərək, vətəndaş hüquqlarını genişləndirməklə demokratiyanın inkişafına xidmət göstərüb. Bu dəyişikliklərin heç biri asanlıqla qəbul olunmayıb, onlar qəbul edilərkən xalqın böyük əksəriyyəti tərəfindən dəstəklənib.

Demokratik seçkilər. Dövlət nə qədər uğurla qurulsun və yaxşı təşkil olunsun belə, onun başında duranlar

açıq və ədalətli seçkilər yolu ilə vətəndaşlar tərəfindən seçilmədiyi halda o, demokratik hesab edilə bilməz. Seçkilərin keçirilmə mexanizmi müxtəlif ola bilər; ancaq onun mayasında duran əsas mahiyyət bütün demokratik cəmiyyətlər üçün eyni olmalıdır – seçkilərin səsvermə hüququna malik bütün vətəndaşlara açıq olması, vətəndaşların səsələrinin hesablanması yersiz, qanunsuz müdaxilə və təsirdən qorunması və səsələrin vicdanlı, açıq şəkildə hesablanması. Çoxmərhələli səsvermədə hər zaman saxtakarlığa və səhvlərə yol verilə biləcəyindən bu cür halların qarşısının mümkün qədər alınmasının qayğısına qalmaq lazımdır. Əgər ortaya başqa bir problem çıxarsa və ya seçkilər qapalı keçirilsə – ABŞ-da 2000-ci ilin prezident seçkilərində olduğu kimi – o zaman xalq anlayacaq ki, istənilən çətinliyə baxmayaraq, nəticələr hələ də onların rəyindən asılıdır.

Federalizm, ştat və yerli hökumətlər. Amerika Birləşmiş Ştatları unikal federal idarəçilik sisteminə malikdir, burada hakimiyyət və səlahiyyətlər milli, ştat və yerli hökumətlər arasında bölüşdürülmüşdür və onlar tərəfindən tətbiq edilir. Lakin əgər bu model digər ölkələrə uyğun gəlmirsə, deməli, hələ öyrənməli çox dərslər var. Yerli və ştat hökumətlərinə malik olmaqla amerikalılar öz seçilmiş rəsmilərini daha yaxından görə bilirlər. Onlar hər bir siyasət və proqramı, onu hazırlayıb həyata keçirən şəxslərlə birbaşa əlaqələndirə bilirlər. Bundan əlavə, hakimiyyətin qeyri-mərkəzləşdirilmiş qaydada bölüşdürülməsi onun qanunsuz yolla ələ keçirilməsini xeyli dərəcədə mürəkkəbləşdirir. Demokratik cəmiyyətlərdə hakimiyyətin və məsuliyyətin qeyri-mərkəzləşdirilmiş qaydada bölüşdürülməsi onun prinsipi kiçik və homogen (*birmənşəli* – *red.*) ölkələrdə o qədər əhəmiyyət kəsb etməsə belə, daha böyük və heterogen (*çoxmənsəli* – *red.*) dövlətlərdə çox vacib qaranta çevrilə bilər.

Qanunların yaradılması. Tarixdən məlumdur ki, bəşəriyyət beş min ildir rəsmi qanunlar yaratmaqla məşğuldur, lakin müxtəlif cəmiyyətlərin yaratdığı qanunlar – kralların fərmanlarından tutmuş kənd toplantılarında böyük səs çoxluğu ilə qəbul olunmuş qərarlara qədər – bir-birlərin-

dən əhəmiyyətli dərəcədə fərqləniblər. ABŞ-da qanunlar yerli qəsəbə şuralarından tutmuş üzü yuxarı ştatların qanunverici orqanları və Konqresə qədər bir çox səviyyələrdə qəbul edilir. Ancaq bütün bu səviyyələrdə bir-başə və yaxud dolayısı ilə vətəndaşlar onların qəbul edilməsində böyük rol oynayırlar. Qanunverici orqanlar seçicilər qarşısında məsuliyyətlərini dərk edirlər: əgər tərtib etdikləri qanunlar xalqın maraqlarına xidmət etməzsə, onlar növbəti seckilərdə məğlubiyyətlə üzləşəcəklər. Demokratik qanunvericiliyin özəyində onun mexanizmi və yaxud hansı forumda qəbul edilməsi deyil, vətəndaşlar qarşısında cavabdehlik hissi və xalqın arzu və istəklərini ifadə etmək tələbatı durur.

Müstəqil məhkəmə. Aleksandr Hamilton 1788–89-cu illərdə «Federalist məqalələr»də (ABŞ Konstitusiyasının ştatlar tərəfindən qəbul edilməsi üçün müxtəlif dəlillər gətirən 85 qəzet məqaləsi. Çox sonralar bu esselər «Federalist məqalələr» adlı kitabda dərc olunub – red.) qeyd edirdi ki, məhkəmələr qılnc və pul səlahiyyətlərinə malik olmadıqlarından «hakimiyyətin ən yumşaq qanadına çevriləcəkdir». Buna baxmayaraq, məhkəmələr demokratik quruluşda çox güdrətli ola, bir çox hallarda hakimiyyətin konstitusion məhdudiyyətləri şərh edən və qüvvəyə mindirən işlək qoluna çevrilə bilər.

ABŞ-da məhkəmələr Konqresin və ştatların qanunverici orqanlarının çıxarıqları qanun və qərarları Konstitusiyaya uyğun olmaması səbəbindən etibarsız elan edə, eyni səbəblər əsasında prezidentin də qərar və sərəncamlarını ləğv edə bilər. Birləşmiş Ştatlarda fərdlərin hüquqlarının ən böyük müdafiəçisi məhkəmə sistemidir. Bu ona görə mümkündür ki, hakimlərin çoxu öz vəzifələrində ömürlük çalışır və onlar siyasətdən asılı olmadan öz diqqətlərini hüquqi məsələlərə yönəldə bilirlər. Bütün konstitusion məhkəmələr eyni olmasa da, elə bir səlahiyyətli orqan olmalıdır ki, o, Konstitusiyanın nəyi diktə elədiyini və dövlətin ayrı-ayrı orqanlarının harada öz vəzifə səlahiyyətlərini aşdığını müəyyən edə bilsin.

Prezident səlahiyyətləri. Bütün çağdaş cəmiyyətlər ən adi bir proqramın həyata keçirilməsindən tutmuş

müharibə zamanı ölkəni müdafiə etmək məqsədilə silahlı qüvvələri idarə etməyə qədər dövlətin bir çox məsuliyyətlərini öz üzərində daşıyan baş icraçıya malik olmalıdır. Lakin bütün bu işləri yerinə yetirmək üçün həmin icraçıya kifayət qədər geniş səlahiyyətlər verilməklə yanaşı, diktaturanın qarşısını ala bilmək üçün bu səlahiyyətlərlə ona qoyulan məhdudiyyətlər arasında da dəqiq və aydın sədd olmalıdır.

ABŞ Konstitusiyasında prezidentin səlahiyyətləri dəqiq cizgilərlə verilir; Ağ evin rəhbəri vəzifəsi dünyanın ən güclü və nüfuzlu vəzifəsidir, bu vəzifənin gücü idarəolunanların razılığı və Ağ evin baş sakininin hakimiyyətin digər qanadları ilə uğurlu iş qurmaq

*Demokratik cəmiyyətdə
insanlar azad mətbuata
güvənirlər, inanırlar ki,
o, korrupsiyanı ifşa
edəcək, ədalətsizliyi,
hökumətin səriştəsizliyini
və yarıtmaz
fəaliyyətini üzə
çıxaracaq. Heç bir
dövlət azad mətbuatsız
azad ola bilməz və
istənilən diktaturanın
başlıca əlaməti mətbuatın
suscurulmasıdır.*

bacarığından asılıdır. Burada yenə də baş icraçı vəzifəsinin faktik strukturu deyil, «hakimiyyət bölgüsü» prinsipinin bu vəzifə üzərinə qoyduğu məhdudiyyətlər mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Demokratik idarəçilik sisteminə prezident dövləti qanunverici orqanlar və bütün xalqla sıx əməkdaşlıq şəraitində öz siyasi bacarığı ilə idarə etməlidir. Bütün bunlarla bərabər vətəndaşlar konstitusion məhdudiyyətlərin prezident və ya baş nazirin xalqın hakimi və sahibi deyil, onun xidmətçisi olduğuna zəmanət verdiyinə əmin olmalıdırlar.

Azad mətbuatın rolu. İctimaiyyətin bilmək hüququnun həyata keçirilməsi ilə ən yaxından bağlı olan struktur müstəqil mətbuat, yəni hökumətin fəaliyyətini araşdırma və bu barədə heç bir təqib qorxusu olmadan məlumat yaya bilən qəzet, radio və televiziya şəbəkələridir. İngilis ümumi hüquq kralın (daha geniş şəkildə bütün hökumətin) ünvanına səslənmiş istənilən tənqidi qiyamçı böhtan kimi tanınan cinayət hesab edirdi. ABŞ tədricən həmin cinayət formulundan əl çəkdi və onun əvəzinə demokratiyaya daha yaxşı xidmət edə bilən mətbuat nəzəriyyəsi yaratdı. Vətəndaş işini buraxaraq, parlamentdə oturub müzakirələri dinləməyə, məhkəmələri izləməyə getməyə və yaxud hökumət proqramlarının necə işlədiyini bilmək üçün araşdırmalar aparmağa imkan tapmaya da bilər. Buna görə də vətəndaşlar üçün bu işi media görür, insanların öz fəaliyyətlərində əsaslanma biləcəklərini güman etdiyi bilgiləri mətbu və elektron vasitələrlə onlara yayır. Demokratik cəmiyyətdə insanlar azad mətbuata güvənirlər, inanırlar ki, o, korrupsiyanı ifşa edəcək, ədalətsizliyi, hökumətin səriştəsizliyini və yarıtmaz fəaliyyətini üzə çıxaracaq. Heç bir dövlət azad mətbuatsız azad ola bilməz və istənilən diktaturanın başlıca əlaməti mətbuatın susdurulmasıdır.

Maraq qruplarının rolu. 18-ci, xüsusilə də 19-cu yüzilliklərdə qanunlar seçicilərlə onların Konqresdəki və yaxud ştat və ya yerli hakimiyyət orqanlarındakı seçkili təmsilçiləri arasında dialoq şəklində yaranırdı. O zaman ölkənin əhalisi kiçik, dövlət proqramları məhdud, əlaqələr bəsit idi və vətəndaşlar öz fikirlərini yuxarılara çatdırmaq üçün vasitəçi təşkilatların köməyinə ehtiyac duymurdular.

Lakin 20-ci əsrdə cəmiyyətin tərkibi inkişaf edərək xeyli mürəkkəbləşdi və beləliklə, dövlətin rolu böyüdü. Artıq seçicilər onları maraqlandıran bir çox mövzu barədə öz fikirlərini eşidilməsini istəyir, bunun üçün ictimai və özəl maraqları müdafiə edən lobbici qruplar və müəyyən bir məsələ ilə məşğul olan qeyri-hökumət təşkilatları (QHT) yaradırlar.

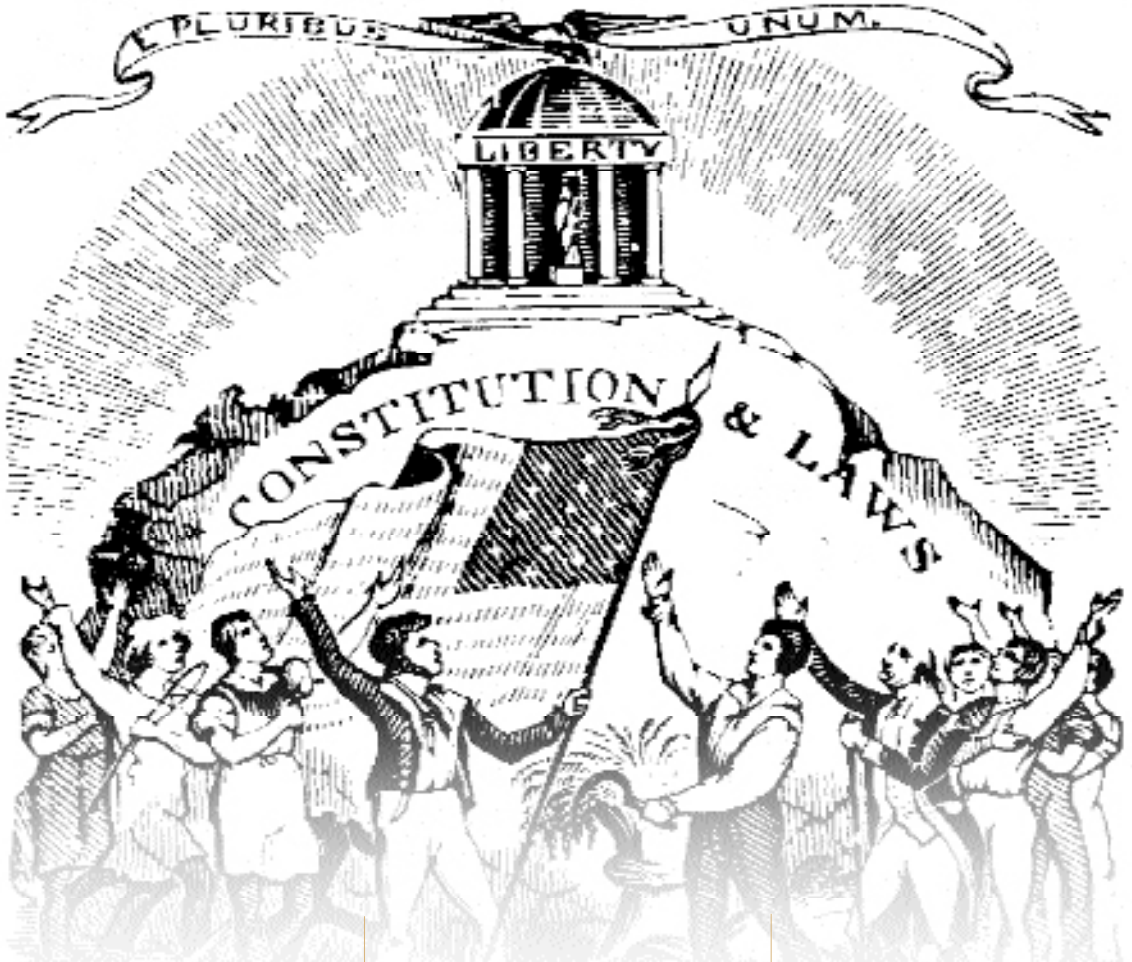
Amerika demokratiyasının bu aspektləri ölkə daxilində xeyli tənqiddə məruz qaldı. Əhalinin bir qismi iddia edirdi ki, bu halda böyük məbləğdə maddi resurslara sahib olanlar daha az maddi imkanlara malik adamlara nisbətən öz səslərini daha yaxşı eşitdirmək imkanı qazanırlar. Bu tənqiddə müəyyən qədər həqiqət olsa da, məsələnin gerçək tərəfi ondadır ki, indi artıq ictimaiyyəti və qanunvericiləri

ləri vətəndaşların maraqlarının daha keyfiyyətli şəkildə və effektiv üsullarla diqqət mərkəzinə çəkilməsinə yardımçı olacaqlar.

İctimaiyyətin bilmək hüququ. Bir əsr əvvəl insanlar hökumətin necə idarə olunması haqqında məlumat əldə etmək üçün bələdiyyə orqanına və yaxud aqoralara (*insanların toplaşdığı yer; qədim Yunanıstanda bazar meydanı – red.*) gedib siyasi müzakirə və mübahisələri dinləməli idilər. Lakin bu gün biz həmçə böyük, tərkibcə mürəkkəb bir bürokratiymlə, bəzən yüzlərlə səhifəlik qanun və qaydalarla qarşı-qarşıyayıq və hətta xalqa hesabat verməli olan qanunvericilik prosesləri belə hələ də əhalinin çoxu üçün anlaşılmaz bir şey

nə dərəcədə məsuliyyətlə fəaliyyət göstərdiklərini bilmək haqqı var. Bu informasiyanın əhaliyə çatdırılma mexanizmi dövlətdən- dövlətə fərqli ola bilər, lakin heç bir demokratik dövlət tam məxfilik şəraitində fəaliyyət göstərə bilməz.

Azlıqların hüquqlarının qorunması. «Demokratiya» deyərkən biz çoxluğun iradəsiylə idarə olunmanı başa düşürüksə, onda demokratiyanın ən böyük problemlərindən biri azlıqlarla necə rəftar edilməsidir. «Azlıqlar» deyərkən heç də hakim partiya əleyhinə səs vermiş insanları deyil, yalnız çoxluqda olanlardan irqi, dini və etnik mənşəyi ilə fərqlənən qrupları nəzərdə tuturuq. İrqiçilik ABS-da ən böyük problem olmuşdur; qaradərili kölələrin azad edilməsi qanlı vətəndaş müharibəsi bahasına başa gəlmiş və

maamənənən çoxlu belə qruplar mövcuddur və onlar bu fəaliyyətlərlə daha az imkana malik vətəndaşların fikirlərinin bu mürəkkəb əsrdə öz qanunvericilərinə çatdırılmasına köməklik göstərirlər.

İnternet əsrinə qədəm qoymaqla fikir və mülahizələrin sayı bir az da artacaq və qeyri-hökumət təşkilat-

yələrdə hökumət imkanını qədər şəffaf, yəni onun müzakirə və qərarları ictimai müşahidə üçün açıq olmalıdır. Şübhəsiz ki, dövlətin heç də bütün fəaliyyəti ictimaiyyət üçün açıq ola bilməz, lakin xalqın ödədiyi vergilərin hara və necə xərcləndiyini, məhkəmələrin səmərəli və təsirli işləyib-ışləmədiyini, seçdikləri nümayəndələrin

rına sadiq ola bilməz. Birgəşmiş qruplar bu gün də irqi bərabərlik uğrunda mübarizə aparır. Bu, demokratiyanın daim inkişaf edən təbiətindən irəli gəlir – mübarizə çoxluqdan fərqlənənləri yalnız təqib olunmaqdan müdafiə etmək yox, həm də onlara tam və bərabər hüquqlu vətəndaş olmaq imkanı verməkdən ibarətdir.

Tarixdə azlıqlarla amansız davranan çox dövlət olub; alman faşistlərinin yəhudilərə qarşı qəddarlığı bunun ən bariz nümunələrindən biridir.

Orduya mülki nəzarət. Qədim zamanlarda liderin ən əsas vəzifəsi həm dövləti qorumaq, həm də başqa torpaqları fəth etmək üçün ölkənin hərbi qüvvələrinə rəhbərlik etməkdən ibarət idi. Çox vaxt uğurlu generalın populyarlığı ona ordu vasitəsilə dövlətə nəzarət etmək imkanı qazandırır; orduya nəzarət edən şəxs bütün qalan məsələlərin öhdəsindən asanlıqla gəlirdi. Müasir dövrdə də bir polkovnikin və ya generalın ordunun gücündən istifadə edərək mülki hökuməti devirdiyinə çox rast gəlməmişik. Demokratik idarəçilik sistemində ordu təkcə mülki hakimiyyətin nəzarəti altında olmaqla qalmayıb, əsgərlərin, cəmiyyətin idarəedicisi deyil, onun xidmətçisi olduqlarına önəm verən mədəniyyətə malik olmalıdır. Zabit və əsgərləri hərbi xidmətə cəmiyyətin ayrı-ayrı təbəqələrindən çağırılan və hərbi xidmət müddəti başa çatdıqdan sonra yenə də mülki həyata qayıdan vətəndaş ordusunun mövcud olduğu yerlərdə bu işi yerinə yetirmək çox asandır. Lakin prinsip eyni olaraq qalır: ordu hər zaman tabelikdə olmalıdır, onun işi demokratik cəmiyyəti idarə etmək yox, qorumaqdır.

Bu məqalələrdə biz bir sıra çon dərəcə vacib mövzulara toxunacağıq. Birincisi və ən vacibi budur ki, demokratik cəmiyyətdə hakimiyyətin əsas mənbəyi xalqdır. ABŞ Konstitusiyası bu sözlərlə başlayır: «Biz Birləşmiş Ştatlar xalqı... bu Konstitusiyayı yaradır və bərqərar edirik». Dövlətin bütün hakimiyyəti xalqdan gəlməlidir və onun legitimliyi xalq tərəfindən qəbul edilməlidir. Bu prinsip qanunların yaradılmasından tutmuş azad və ədalətli seçkilərə qədər bütün proseslər də daxil olmaqla, müxtəlif mənalı özündə əks etdirir.

İkinci əsas prinsip hakimiyyətin bölüşdürülməsi prinsipidir, yəni hakimiyyətin heç bir hissəsi xalqın iradəsinin ziddinə gedə biləcək dərəcədə güclənə bilməməlidir. Prezident kürsü-

sünə Amerika dövlətində hər zaman ən nüfuzlu və güclü vəzifə kimi baxılmasına rəğmən, Konstitusiyaya onun da səlahiyyətlərini məhdudlaşdırır və baş icra məmurlarından hakimiyyətin digər qolları və eləcə də seçicilərlə ahəngdar şəkildə işləməyi tələb edir. Orduya mülki nəzarətin prezidentin ixtiyarında olması ona həddən artıq böyük səlahiyyətlər verilməsi kimi görünə bilər, demokratik cəmiyyətdə ordu mədəniyyəti bu gücdən sui-istifadə edilməsinin əleyhinə işləyir. Bu baxımdan məhkəmələr də təkcə icra qanadı üçün deyil, həm də, eyni dərəcədə, qanunvericilik qanadı üçün məhdudiyyətlər kimi xidmət etmək üçün mövcuddur. Demokratik cəmiyyətdə hakimiyyət balanslaşdırıl-

*Ancaq eger ən əsas
prinsiplərə – mütləq
səlahiyyətin xalqın
ixtiyarında saxlanılması,
hökumət səlahiyyətlərinin
məhdudlaşdırılması və fər-
di hüquqların
müdafiə edilməsinə
həmişə diqqət yetirsək,
onda bu məqsədlərə
nail olmağın üsulları
tapılar.*

malıdır və onun hər bir qanadı bu balansın zəruriliyi və qaçılmazlığını qəbul etməlidir.

Üçüncüsü, fərdlərin və azlıqların hüquqlarına hörmətlə yanaşılmalıdır, çoxluq öz gücündən istifadə etməklə heç bir şəxsin əsas azadlıqlarını əlindən almamalıdır. Demokratik ölkədə, xüsusilə də ən vacib məsələlər barədə əhalinin müxtəlif təbəqələrinin müxtəlif baxışlara malik olduqları cəmiyyətlərdə bu, xeyli çətin ola bilər. Ancaq dövlət hər hansı bir qrupu hüquqlarından məhrum edərsə, o zaman bütün xalqın hüquqları təhlükə altına düşmüş olur.

«Demokratiya məqalələri»ndə bu mövzulardan bəhs edilir və hər bir tematika bu son dərəcə vacib prinsipləri dəstəkləyir. Xalqın iradəsi azad və ədalətli seçkilər keçirilməsi, qanunların qəbuluna təsir göstərə bilməsi, dövlətin fəaliyyətini araşdıran müstəqil mətbuat və hökumətin nə etdiyini bilmək hüququ vasitəsilə təmin olunur. ABŞ-da hakimiyyət bölgüsü Amerika xalqının böyük ehtiram bəslədiyi, dolğun və üzvi bir sənəddə – Konstitusiyaya ilə təsbit edilmişdir. Xalqın iradəsi həmçinin hakimiyyət üzərinə qoyulan məhdudiyyətlər, orduya mülki nəzarət və federal idarəçilik sistemi ilə həyata keçirilir. Milli azlıqların hüquqları bir çox vasitələrlə təmin edilir ki, bu vasitələrdən ən mühümü müstəqil məhkəmə sistemidir.

Bütün bu prinsiplər başqa mədəniyyətlərə ötürülə bilərmi? Bu suala cavab tapmaq asan deyil, çünki istənilən dövlət sisteminin uğuru bir-biri ilə sıx bağlı olan bir çox xarakterik xüsusiyyətlərdən asılıdır. Amerika tarixinin müstəmləkəçilik dövründə İngiltərənin imperiya hakimiyyəti özündən xeyli uzaqda olan Amerika koloniyalarına ciddi nəzarət edə bilmirdi, buna görə də güc və səlahiyyətlər yerli qanunvericilik orqanlarına həvalə edilmişdi. Nəticədə bu, Amerika xalqının xüsusi tarixi durumunu əks etdirən Konstitusiyada təsbit olunmuş federal hökumət sisteminə gətirib çıxardı. Britaniya kralının özbaşnalığı icraedici hakimiyyətin məhdudlaşdırılması ilə

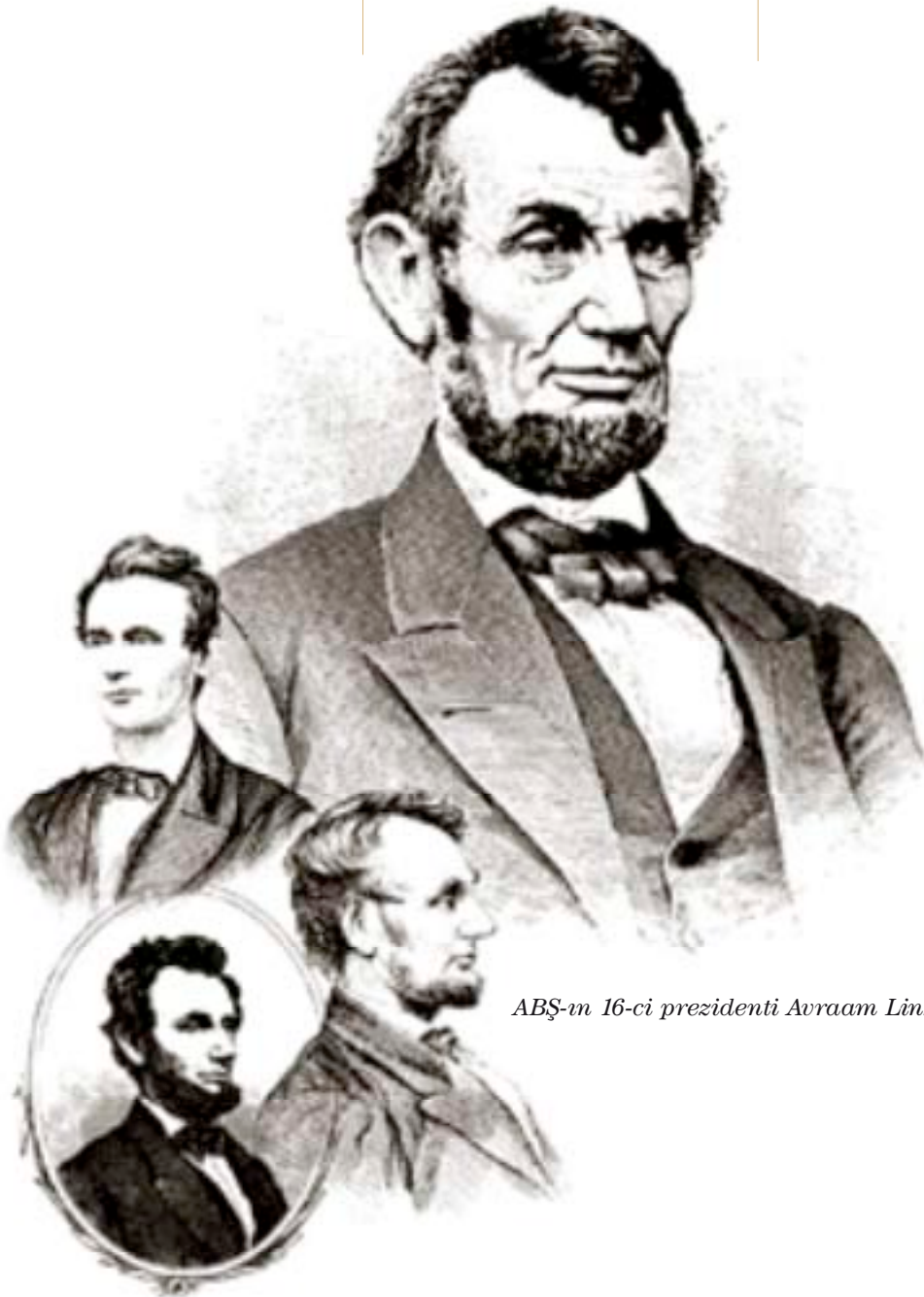
nəticələndiyi kimi, nizami xalq qoşunlarının təcrübəsi də orduya mülki nəzarətin əsasını qoydu.

Fərdi hüquqların bərqərar olması çox böyük çətinliklərlə üzləşdi, lakin Birləşmiş Ştatlarda demokratiya inkişaf etdikcə insan hüquqları mülkiyyət sahibi olan ağdərililərdən başlayaraq tədricən bütün irqlərdən, rənglərdən, dinlərdən olan kişi və qadınlara qədər genişləndi. İlk vaxtlar dövlət üçün problem olan müxtəliflik sonralar demokratiyanın gücünə çevrildi. Bu gədər müxtəlif xalqları, din və mədəniyyətləri özündə birləşdirən böyük demokratik dövlətlərdə yekcins həyat tərzini tətbiq etmək cəhdi

məhvə gətirib çıxara bilər. Amerika xalqı çoxmüxtəlifliyə qarşı çıxmaq-dansa onu demokratiyanın qibləgahına çevirdi.

Digər ölkələr demokratiyanı sınaqdan keçirərkən – zira demokratiya hər zaman sınaqdır – öz mədəniyyətləri daxilində bu məqalələrdə təsvir edilən atributları daha yaxşı şəkildə necə yaratmaq və davamlılığını təmin etmək üçün onları yetərincə tədqiq etməli olacaqlar. Çünki başqa yol yoxdur. Şair Uolt Uitmenin sözləri ilə desək, «demokratiya çox zaman öz-özü ilə ziddiyyətdə olan çoxşaxəliləkdir».

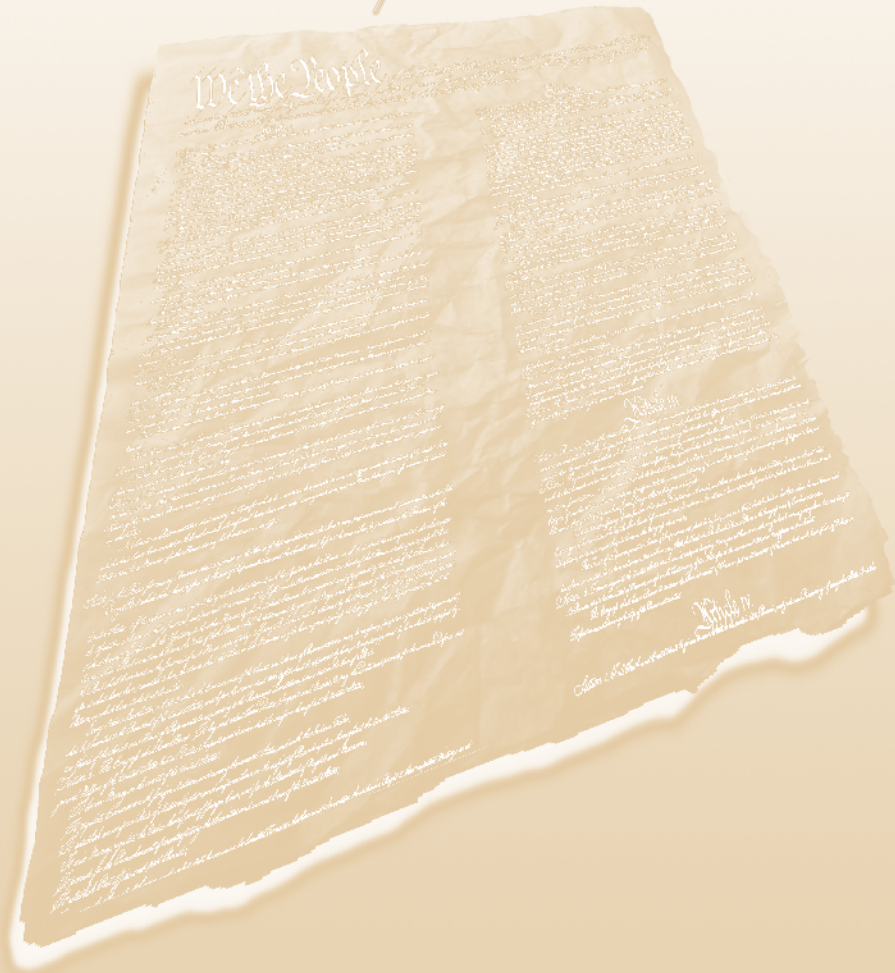
Ancaq əgər ən əsas prinsiplərə – mütləq səlahiyyətin xalqın ixtiyarında saxlanması, hökumət səlahiyyətlərinin məhdudlaşdırılması və fərdi hüquqların müdafiə edilməsinə həmişə diqqət yetirsək, onda bu məqsədlərə nail olmağın üsulları tapılar. ■

ABŞ-ın 16-cı prezidenti Avraam Linkolnun portretləri

DEMOKRATIYA

məqalələri

*ABŞ Dövlət Departamentinin Beynəlxalq
Informasiya Proqramları Şöbəsi*

<http://usinfo.state.gov>

*Produced by Regional Program Office, Vienna
(Democracy Paper no. 1/Azeri)*